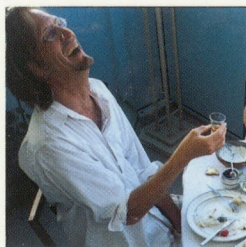
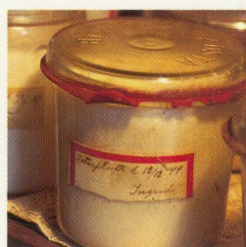
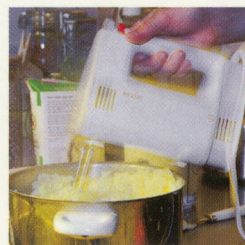
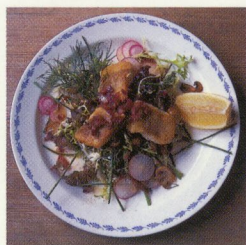
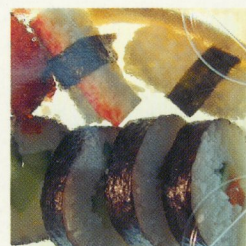
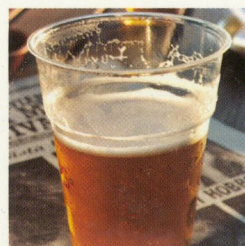
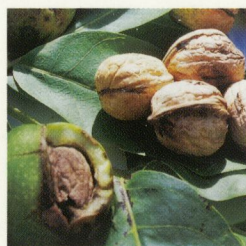
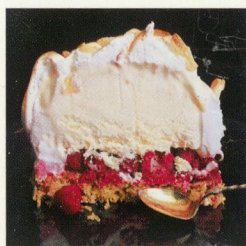
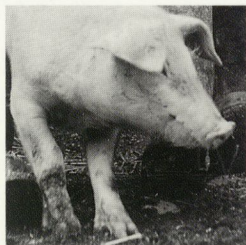

GOTT OM MAT

Nordiska museet

Gott om mat

FATABUREN 2001

Gott om mat

Nordiska museets och Skansens årsbok 2001

Fataburen 2001
Nordiska museets Förlag
Box 27820
115 93 Stockholm
www.nordm.se

© Nordiska museet och respektive författare
Redaktör Christina Westergren
Bildredaktör Birgit Brånvall
Omslag och grafisk form Göran Eklund
Omslagsbilder detaljer av bilder i boken

Tryckt hos Fälth & Hässler, Värnamo 2001
ISSN 0348 971 X
ISBN 91 7108 477 0

Monika Carlheim-Gyllensköld
är bibliotekarie vid Nordiska
museet.

Picknick i det gröna

Monika Carlheim-Gyllensköld

I sagornas värld är picknick ett
välkänt nöje. Teckning ur Lena
Andersons bok Tick-tack,
Eriksson & Lindgren bokförlag
AB, 1996

Picknick förknippar vi nuförtiden med en måltid i naturen men ordet har inte alltid haft den betydelsen. Enligt Svenska akademins ordbok kommer ordet picknick från franskans pique-nique och betydde knytkalas, tillställning där var och en bidrog med sin andel. Det engelska picnic stod för knytkalas i det fria. På sjuttonhundratalet användes ordet i samband med societets-tillställningar på någon offentlig lokal, där man mot avgift fick supera och dansa. I *Stockholmsposten* 1792 stod att läsa: »Den

Mariaberget i
Stockholm ca
1848. Litografi
(detalj) av A. J.
Salmsson i Stock-
holms stads-
museum

til d. 17 Febr. utsatte Piquenique på Stora BörsSalen varder ... upskuten.« På sjuttonhundratalet kunde man också fara picknick, dvs. fara på utfärd. »Karlar och qvinfolk fara picknick på isen i månskenet« skriver Abraham Sahlstedt 1759. En picknickresa var vid samma tid en resa till en societetsbal eller liknande.

Omkring mitten av 1800-talet används ordet synonymt med knytkalas, en festlig måltid, »åstadkommen genom sammanskott av var och en bland deltagarna«. Enligt Zacharias Topelius är en picknick i Helsingfors »en danssalong, der ett utvaldt ... sällskap ... samlat sig för att fördrifva en ledsam Söndagsafton«. I *Söndagsnisse* 1862 kan man läsa »Å 'Pholsro' å Djurgården arrangeras i afton pickenick«. Malla Silfverstolpe skriver i sina memoarer 1826: »Gumman var så belåten ... att hon föreslog, att man hos henne skulle göra en pick-nick-middag, då hvar och en skulle medföra en rätt.« Fredrika Bremer nämner i *Nya Verlden* 1853 ordet i betydelsen utflykt i naturen med matsäck. Hon skriver: »Pick-nick är här [i Charleston] det gängse namnet för utfarter på landet, för att äta och förlusta sig i muntert sällskap.« Förmodligen är hon den som använder ordet för första gången på svenska i den för oss numera vedertagna betydelsen.

Det är spännande att fundera över ordets ursprung. Det franska ordet picorer betyder plocka, pique kan betyda sticka och nique en obetydlig småsak. Man plockar eller sticker med, tar med sig något enkelt. Även om ordet piquick inte historiskt sett varit allmänt använt har ändå företeelsen picknick funnits länge. I Märta Helena Reenstiernas flitigt använda dagbok kan man läsa om olika utflykter med medhavd matsäck varje vår och sommar, ofta till Drottningholm, Svartsjö, Hessingen [Essingen] eller Djurgården. Vid ett tillfälle på väg med båt till Drottningholm skriver hon: »lade vi iland i skogen att äta middag, den vi medhade och bestod i Skinka, Sylta, Kalfstek, Rifvebrödsbaka med Vanielle, Mandel och cedro [citronolja] uti, samt bakelser, Smör, bränvin, 2 slags viner, öl och dricka. Åter på ett annat ställe tillagade vi vårt Kaffee. Alla voro nöjda och muntra, dagen var rolig

och vi hemkommo kl:ett. Våra karlar fingo hvardera 12 Banco i drickspengar för sin rodd.«

Rousseaus och romantikens inflytande på borgerligheten fick sin betydelse. Att picknicken kom mer att bli ett sätt att söka sig till naturen för att äta en måltid. Konstnärerna ägnade sig åt arkadiskt landskapsmåleri och naturen var på modet. Då såsom nu flydde man ifrån förpliktelser och etikett för att under enkla-re och lättsammare former kunna umgås.

När man läser om äldre tiders picknick är det en företeelse för överklassen. Man förvånas över det överdåd i mat och dryck som ofta beskrivs, men man glömmer då att en skara tjänare alltid medföljde på dessa utfärder. Picknick blev på modet under andra hälften av sjuttonhundratalet. Då var det, som nämnts, främst ett sätt att samlas, där var och en bidrog till förtäringen, ett slags knytkalas som lika väl kunde äga rum inomhus som utomhus. Frankrike som vid tiden var tongivande var också det land varifrån seden spred sig vidare i Europa. Hos oss har Bellman och hans backanaliska utflykter beskrivna i bland annat *Fredmans epistlar* stått modell för våra föreställningar om ett friggjort och lyckligt liv i pastoral omgivning. Det är intressant att jämföra olika tidsperioders illustrationer till Bellmans utflyktsvärld. Elias Martins samtida burleska tolkningar stämde säkert mer överens med verkligheten än artonhundratalets idylliserande framställningar. Konstnärerna skildrar då ofta en familjepicknick med härliga maträtter, anständigt klädda damer och förtju-sande små barn tumlande i gröngräset. Peter Dahls nutida skildring av samma tema är mera likt sjuttonhundratalets, med en erotisk och vällustig framtoning. En nymf i det gröna och vin i gröna glas!

I Stockholms omgivning var Essingeöarna från sjuttonhundratalet och framåt ett omtyckt utflyktsmål. Emilie Flygare-Carlén skildrar 1820-talet i romanen *Kamrer Lassman*. Sällskapet har just slagit sig ner och »man befann sig nu på en av de täckaste platser som Hessingen har att bjuda«. Hur viktigt det är

©Ivar Arosenius Vällust.
Målning och foto i Statens
konstmuseer

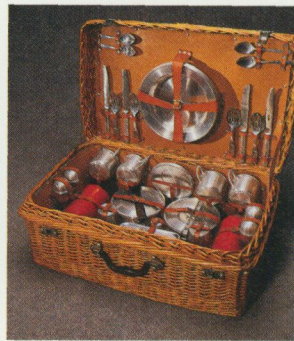
att välja en bra plats att slå sig ner på skildras ofta. Texten fortsätter: »Hessingen, den här lilla ön ... hade en gång ett helt annat liv: här har Bellman sjungit och hela trakten genljudit av hans sånger ... Nu är det dött! Men, som sagt livet är föränderligt.« Så beskrivs även själva måltiden och dess befriande inverkan på deltagarna. »Emellertid hade hovmästarinnan med systersonens hjälp plockat upp vad som låg i korgarna, brett ut en vit duk över gröngräset och satte nu hela härligheten på den. Kamrern, som ... var mycket sparsam, höll gärna till godo hos andra; och då nu alla dessa inbjudande koppar, glas, buteljer m.m. utvecklade sig för hans ögon, jämnade sig rynkorna på hans panna, och efter första kaffekoppen ... blev han fullkomligt god ...« En av picknickens avigsidor framgår av följande citat: »Myggen och flu-

gorna äro alltid lika besvärliga, sade kamrern och viftade med sin näsduk över kaffekoppen.«

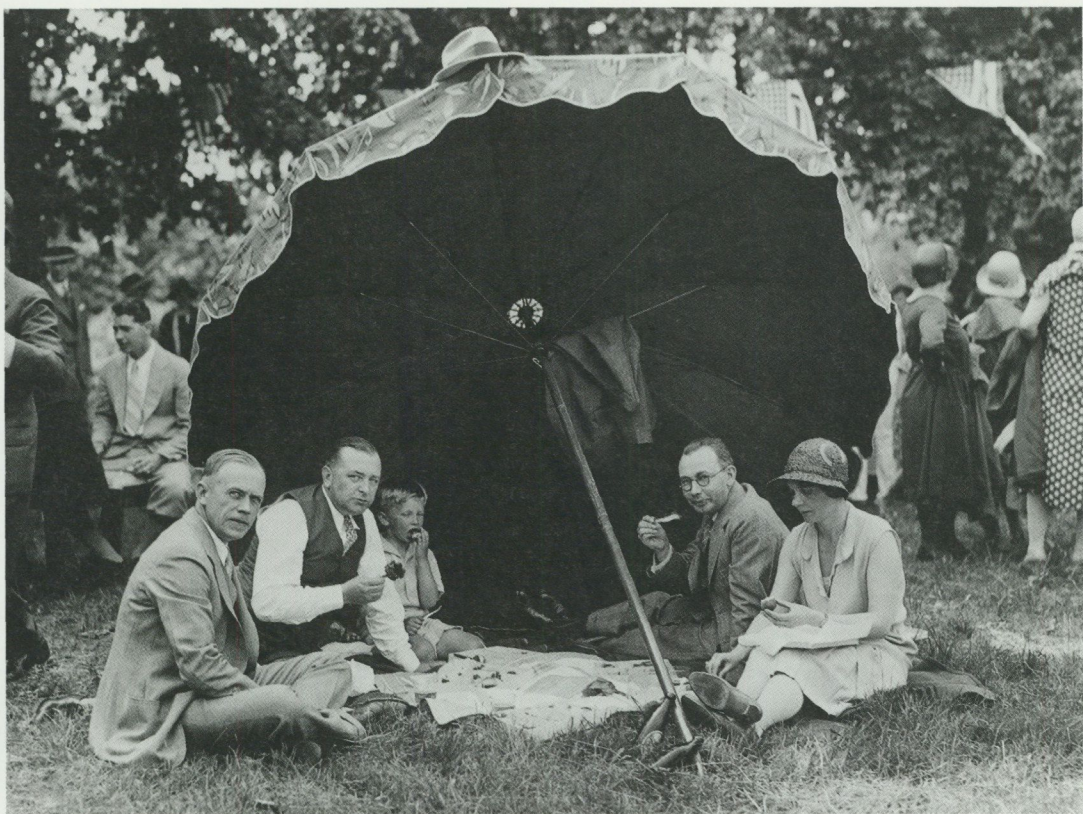
Även Claes Lundin har i *Stockholmska sommarnöjen förr och nu* skildrat picknickens vedermödor: »Slutligen kom man fram ... en alldeles förtjusande holme med höga träd och tjockt gräs och icke tecken till människoboning. Nu vardt det lifligt. Pigorna och lärgossarna kånkade matkorgarna i land. Fruarna och mamsellerna lågo på knä i en grop och gjorde upp eld till kaffekokning. Klockan var ett, och middagsmålet skulle dukas upp i gräset. Herrarne försvunno till holmens andra sida för att bada och Pettersson tog med sig schatullet för att genast ha badsupen tillhands ... Efter badningen slog man sig ned omkring middagskalaset i gräset och lät sig väl smaka af de förenade familjernas medförda förråd. Såväl mäster Andersson som mäster Pettersson blefvo mycket språksamma och sjöngo för halfvan åtskilliga gånger. Allt var glädje och belåtenhet.«

Med industrialismens framväxt följde trångboddhet i städerna och ett behov av rekreation utomhus även hos arbetarna. I början av sjuttioalet intervjuade jag gamla Enskedebor, som berättade hur de under tjugotalet på helgerna gjorde utflykter med matkorgar. Ofta kunde det vara i närheten av bostaden. Jag har sett bilder där familjen lutar sig mot ett staket, när de dukar upp sin mat. Det var inte viktigt att bege sig långt bort. Tvärtom kunde man få sällskap med grannar och vänner om man höll sig hemmavid.

När även »vanligt folk« började dra sig ut i naturen, förpassar sig borgerligheten och överklassen i slutna sällskap till parker och trädgårdar. Särskilt i England uppstår en ny »picknickkultur« där man drar sig tillbaka, gärna i adligt sällskap och ofta i exklusivt sportsliga sammanhang. Picknickkorgen är ett engelskt påhitt. Sedan början på 1900-talet kan man se annonser på de mest eleganta korgar, lockförsedda och inventiöst inredda med specialfack för äkta porslin, glas och bestick, där varken spritkök eller

Picknickkorg tillverkad ca 1940.
Foto Peter Segemark, Nordiska
museet

Utflykt i närnatur ca 1930. Foto
Svenska Dagbladet i
Stockholms stadsmuseum

tekanna fattas. Det är lätt att förstå att termosflaskan uppfanns av en engelsman. Engelsk picknickkultur har även påverkat oss. Otaliga är de veckotidningsreportage, som visar picknickkorgar med rödrutiga dukar och små piffigt ihopkomna och tjugigt uppdukade utflyktsrätter. Förebilder som sällan eller aldrig går att leva upp till. Jag har en gång själv utrustat mig med en dylik korg, dock av enklare slag. Utflykten med den nyinkaffade rekvisitan slutade i åskväder och hållregn med nedsmutsad duk, blöta smörgåsar och frusna deltagare. Ett enstaka misslyckande som inte har rubbat min svaghet för picknicken.

I en bok från femtiotalet fann jag många kända råd om hur

Bilen innebar nya möjligheter att ta sig ut i naturen och en picknick ingick ofta i bilturen. Författarens föräldrar på utflykt 1949. Ur Monika Carlheim-Gyllenskölds familjealbum

man picknickar i naturen. Utrustningen var viktig och ett nyväckt intresse för plasten kan skönjas. Det var många stapelbara plastbyttor och praktiska plastdukar, långt från sjuttonhundralets sensualism och lössläppthet. Hösten år 2000 visas i Paris på Centre Pompidou det senaste i utrustningsväg för picknicken: den bärbara mikrovågsugnen, som närmast liknar en frys-väska. En sentida arvtagare till primusköket?

För att ytterligare undersöka nutiden sökte jag picknick på Internet och fick de mest varierande och underliga svar. Ett av dessa var hur picknicken började hos familjen Hedenhös under urtiden. Någon annan var bekymrad över alla fästingar som finns i skogen och föreslog picknick inomhus i stället. Denna någon visste nog inte att det för cirka hundra år sedan var helt naturligt att picknicka inomhus.

I mitt eget liv har jag en rik erfarenhet av picknick. Jag kommer ihåg alla skolutflykter med ljummen, för att inte säga kall choklad i sockerdricksflaskan med patentkork, omlindad med tidningspapper och raggssocka. Senare, somrarna då barnen var små, seglade vi våra skötbåtar långt ut till de yttersta skären, med

Favoritsmörgåsar

En generös klick fyllning läggs på ett mjukt tunnbröd som sedan viks om fyllningen och rullas ihop.

Fyllning 1:

Keso blandas med riven pepparrot, strimlad purjolök och rökt renstek i bitar.

Fyllning 2:

Tapenade enligt Anna Bergenström

Lägg 300 g svarta urkärnade oliver, ca 50 g sardeller (= 1 burk), ca 1 msk kapris, ca 10 basilikabladd och 2 pressade vitlöksklyftor i skålen i en food processor/matberedare. Kör till mos. Håll sedan långsamt i ca 1 dl olivolja. Smaka eventuellt av med några stänk citron och lite nymald svartpeppar (men inget salt).

Alla har funnit sin plats på ön Korpo i Åbolands skärgård. Ur Monika Carlheim-Gyllenskölds familjealbum

den obligatoriska järngrytan för potatisen hängande i akterstaket. Alla hade sitt ansvar för picknicken. Någon tog upp färsk potatis, en annan plockade dill och sallad. Huvudrätten bestod av grillad fisk eller kött. Valet av ögrupp gjordes upp före avfärd, men vid framkomsten uppstod ofta en lättare dispyt om bästa stället för picknick. Platsen har ju även historiskt sett varit en källa till meningsutbyte. När platsen väl var vald langades allt iland och barnen spred sig över ön för att samla in drivved till elden. Efter måltiden som ofta intogs under skratt och glam, drog sig samtliga deltagare tillbaka, för olika sysselsättningar eller helt enkelt för att ta en tupplur.

När vi inte picknickat i skärgården har det varit i svampskogen, på skridskoisen eller fjällturen. För oss har det blivit ett sätt att umgås. Ofta tar vi bara en längre promenad med mat i rygg-

säcken och rastar på någon noga utvald plats. När maten plockas fram diskuteras innehållet och avundsjuka blickar kastas på dem som eventuellt har några delikatesser med sig. Ibland förekommer sarkastiska kommentarer. Ett visst utbyte och delande av godbitar kan också förekomma om någon känner sig för missgynnad. Jag har ibland funderat över den här faiblesen för picknick. Och jag tror att man måste vara lite barnslig och tycka som den franske gastronomen Brillat-Savarin, att det är en naturens gåva att allt smakar bättre utomhus.

Söndag vid Marne, 1938. Foto
Henri Cartier-Bresson, Magnum
Photos/IBL